

Nr 23**Justitieutskottets betänkande i anledning av motion om ändrad sammansättning av tingsrätt vid huvudförhandling i tvistemål.****Motionen**

I motionen 1974:637 av herr Gustafsson i Barkarby m. fl. (s) yrkas att riksdagen hos Kungl. Maj:t anhåller om sådan ändring av rättegångsbalken angående domförhet i tingsrätt att domstolen vid huvudförhandling i tvistemål skall ha sammansättningen lagfaren ordförande och nämnd.

Gällande rätt m. m.

Beträffande tingsrätts sammansättning vid handläggning av tvistemål stadgas i rättegångsbalken (RB) att tingsrätt är domför med tre lagfarna domare. Flera än fyra lagfarna domare får ej sitta i rätten. I brottmål skall tingsrätt bestå av en lagfaren domare och nämnd (1 kap. 3 § RB). I nämnden skall sitta fem nämndemän, dock att rätten är domför med fyra i nämnden om förfall för nämndeman inträffar sedan huvudförhandlingen påbörjats (1 kap. 4 § RB).

Från angivna regler om tingsrätts domförhet finns betydelsefulla undantag. För familjerättsmål gäller sålunda enligt stadganden i giftermålsbalken (GB) och föräldrabalken (FB) att tingsrätt vid handläggning, som enligt vad eljest är föreskrivet skall ske med tre eller fyra lagfarna domare, skall sammansättas med en lagfaren domare och nämnd. Med familjerättsmål avses här äktenskapsmål, boskillnadsmål, mål rörande bodelning och mål om underhåll samt mål om äktenskaplig börd, vårdnad, umgängesrätt och omtydighetsförklaring eller dess hävande (15 kap. 29 § GB och 20 kap. 36 § FB). Vidare föreligger för alla kategorier tvistemål en mycket vidsträckt ensamdomarbehörighet. Tingsrätt är sålunda domför med en lagfaren domare vid måls avgörande utan huvudförhandling, vid annan handläggning, som ej sker vid huvudförhandling eller syn, samt vid huvudförhandling som hålls i förenklad form (1 kap. 3 § RB). Här kan tilläggas att tingsrätt också vid handläggning av mål enligt lagen (1974:8) om rättegången i tvistemål om mindre värden består av en lagfaren domare (12 § nämnda lag).

De nu beskrivna reglerna medför att flerdomarmedverkan i tvistemål i första instans förekommer i tämligen begränsad utsträckning. Till belysning av det sagda kan nämnas att av de omkring 50 000 tvistemål som underrätterna årligen handlade mot slutet av 1960-talet bara omkring 5 500 avgjordes efter särskild huvudförhandling med flerdomarmedverkan. An-

delen familjerättsmål utgjorde omkring 40 procent av antalet mål som gick till särskild huvudförhandling (se prop. 1969:44 s. 178).

Förarbeten

Den nu rådande ordningen för domstols sammansättning vid särskild huvudförhandling i tvistemål i första instans har gällt sedan den 1 januari 1971, då den av 1969 års riksdag beslutade underrättsreformen genomfördes (prop. 1969:44, 1LU 1969:38, rskr. 1969:283). Genom reformen infördes en ny, enhetlig organisation av de allmänna underrätterna. Dessa utgörs numera av tingsrätter som ersatt de tidigare häradsrätterna och rådhusrätterna. Reformen innebar bl. a. att tidigare bestående olikheter mellan häradsrätts och rådhusrätts domförhet vid särskild huvudförhandling i tvistemål utjämnades. Enligt den äldre ordningen var häradsrätt domför med en lagfaren domare och nämnd, medan rådhusrätt hade juristkollegial sammansättning med tre eller högst fyra domare.

Innan propositionen 1969:44 angående de allmänna underrätternas organisation m. m. förelades riksdagen blev frågan om underrätts sammansättning vid särskild huvudförhandling i tvistemål behandlad bl. a. i stadsdomstolsutredningens betänkande (SOU 1961:6) Underrätterna, domstolskommitténs betänkande (SOU 1963:56) Rådhusrätternas förstatligande och i en departementspromemoria (Stencil Ju 1968:18). Beträffande de närmare övervägandena i betänkandena och promemorian samt beträffande remissbehandlingen av dem får utskottet hänvisa till redovisning i propositionen 1969:44. Det kan emellertid vara anledning att här redogöra något för vad *departementschefen* uttalade i propositionen.

När det var fråga om att för tvistemålen i allmänhet välja mellan juristkollegial sammansättning, som gällde för rådhusrätterna, och en sammansättning med en lagfaren domare jämte nämnd, som gällde för häradsrätterna, fann departementschefen att den juristkollegiala sammansättningen måste ges företräde. Bland de synpunkter som enligt departementschefen talade för detta ställningstagande anförde han bl. a. följande resonemang av domstolskommitténs majoritet.

Ett avskaffande av den juristkollegiala sammansättningen skulle enligt majoritetens mening onekligen innebära en försvagning av rättskipningen i tvistemål av krävande beskaffenhet. Med hänsyn till att det är förhållandevis få tvistemål, som avdöms efter särskild huvudförhandling, skulle det inte minska lekmannainflytandet i rättskipningen som helhet så mycket, om dessa tvistemål handläggs uteslutande av juristkollegium. Den inträngande behandling av problemen, som juristkollegiet möjliggör, kan inte ersättas av en domares samråd med lekmän, även om sådant samråd kan vara berikande i olika hänseenden. Genom ett juristkollegium tillförs domstolen en större fond av juridiskt kunnande och erfarenhet i domarvärv. Finns däremot i domstolen bara en lagfaren domare, blir avgörandet väsentligen beroende av denne enda persons förutsättningar att handskas med

uppgiften. En given förutsättning för den pågående översynen av domstolsväsendet är att rättskipningens tyngdpunkt även i fortsättningen skall ligga i underrätterna. En allmän målsättning är vidare att underrätternas ställning och funktion inom domstolsväsendet ytterligare stärks. Med denna målsättning kan enligt majoriteten den juristkollegiala sammansättningen inte undvaras. En sådan sammansättning anses vidare vara en förutsättning för att, som åligger kommittén, söka skapa ett processinstitut som kan erbjuda ett användbart alternativ till skiljemannaförfarandet.

Vad beträffar frågan om att avskilja vissa kategorier tvistemål som särskilt lämpade för handläggning med nämnd uttalade departementschefen bl. a. att det av traditionsskäl var önskvärt att lekmanamedverkan inte helt upphörde i den allmänna tvistemålsrättskipningen. Vidare borde enligt departementschefen de skäl som lett till företräde för juristkollegial sammansättning inte undanskymma det värde lekmannasynpunkterna ansågs ha i vissa slag av mål. Såsom en viktig grupp mål för vilken departementschefen ansåg att medverkan av nämnd borde övervägas anförde han familjerättsmålen. Det var enligt departementschefen här fråga om mål av den art som i diskussionen om sammansättningsformer framför allt torde ha åsyftats när det talats om mål som är lämpade för handläggning med nämnd. Till betydande del torde målen dessutom enligt departementschefen vara sådana att det knappast kunde hävdas att juristkollegierna skulle medföra större säkerhet i rättskipningen eller andra fördelar.

Bl. a. under hänsynstagande till uttalanden av en klar majoritet av de hörda remissinstanserna ansåg departementschefen att en generell reglering med nämndmedverkan i familjerättsmål inte var lämplig. För vissa speciella målgrupper inom familjerättsmålen, särskilt mål rörande vårdnaden om barn, ansåg han dock att särskilt starka skäl för nämndmedverkan gjorde sig gällande. Beträffande vårdnadsmålen anförde departementschefen att det i dem föreligger ett framträdande samhällsintresse, nämligen att det bevakas att vårdnadsfrågan blir löst på det för barnet lämpligaste sättet. Departementschefen uppmärksammade särskilt att det i tvistiga eller tveksamma vårdnadsfrågor blir aktuellt att av hänsyn till det allmännas intresse att barnets bästa tillgodoses föllas avgöranden som strider mot ena eller båda parternas önskemål. Departementschefen anförde fortsättningsvis följande.

När på nu berört sätt ett allmänt intresse kan komma att behöva tillgodoses på bekostnad av en enskilds, är det — av särskilt värde att ha lekmannainflytande vid frågans prövning. Det är i synnerhet i sådana sammanhang som lekmanamedverkan är ägnad att bidra till allmänhetens förtroende för rättskipningen. — Nu berörda synpunkter talar sålunda för lekmanamedverkan vid prövning av tvistiga eller eljest tveksamma vårdnadsfrågor.

Att juristkollegial sammansättning måste ges företräde i fråga om åtskilliga målkategorier sammanhänger framför allt med det förhållandet att man har att räkna med att det kan förekomma fall, vilka är komplicerade i rättsligt hänseende eller erbjuder ett invecklat processmaterial som det krävs speciell

erfarenhet och träning för att tränga in i och bedöma. Svårigheter av sådan art förekommer i regel inte i vårdnadsfrågor ens när de är tvistiga eller tveksamma. Dessa mål kan – med ett från domstolskommittén lånat uttryck – karakteriseras som sådana "där fråga är om skälighetsbedömanden av olika slag, bevisvärdering eller andra icke renodlat rättsliga avgöranden, vid vilka det kommer mera an på allmän livserfarenhet än på juridisk skolning och erfarenhet för att nå ett riktigt resultat". Vårdnadsfrågorna är onekligen till sin natur sådana att lekmannasynpunkter och allmänt medborgerligt omdöme kan vara av betydande värde vid deras bedömande.

Bl. a. mot bakgrund av det anförda förordade departementschefen att rätten skall bestå av en lagfaren domare och nämnd vid slutlig prövning av tvistiga eller tveksamma frågor om vårdnad eller umgängesrätt.

Vid riksdagsbehandlingen förklarade sig *första lagutskottet* kunna instämma i flertalet av de bedömningar om slutsatser som departementschefen kommit fram till. Emellertid ville utskottet för sin del kraftigare än som skett i propositionen betona dels den betydelse nämnddeltagandet i rättskipningen måste antas ha för allmänhetens förtroende för domstolarna, dels värdet av att lekmannasynpunkter kommer till uttryck vid målens prövning. Utskottet ville i sammanhanget erinra om att utvecklingen inom samhället går mot att lekmannainflytande ges utrymme på allt flera områden, något som bedöms som värdefullt för demokratin och för frågornas allsidiga belysning. Om utvecklingen skulle gå åt motsatt håll inom tvistemålsrättskipningen, måste krävas starka skäl härför. Vad beträffar familjerättsmålen ville utskottet för sin del framhålla att dessa mål till övervägande del gällde frågor som av samhällseliga skäl gjorts indispositiva. De avsåg enligt utskottet ofta förhållanden varom lekmännen har god erfarenhet och deras medverkan kunde därför vara av stort värde. På i huvudsak dessa skäl föreslog utskottet att handläggningen vid särskild huvudförhandling i allmänhet i mål enligt giftermålsbalken och föräldrabalken skulle ombesörjas av en lagfaren domare och nämnd. Det helt övervägande antalet måltyper av familjerättslig karaktär skulle sålunda komma att handläggas av lagfaren domare och nämnd i de fall då mer än en domare erfordras för prövningen.

Beträffande övriga allmänna tvistemål fanns det enligt utskottet självfallet all anledning att beakta de synpunkter på värdet av lekmannainflytande som anförts inledningsvis. När det gäller dessa tvistemål ansåg utskottet dock läget vara i viss mån annorlunda än när det gäller familjerättsmålen. Utskottet anförde härom ytterligare.

Visserligen finns även inom denna grupp en del mål där nämndsammansättning väl kan mäta sig med juristkollegium. Dessa kan emellertid – – – inte urskiljas genom bestämda kriterier av ena eller andra slaget. Vid sidan av de mål i vilka nämndsammansättning i och för sig kan vara lämplig har man dessutom att räkna med mål av en annan karaktär, nämligen sådana som är komplicerade i rättsligt avseende eller erbjuder ett invecklat processmaterial som det krävs speciell erfarenhet och träning för att tränga in i och bedöma. När det gäller mål av denna karaktär måste otvivelaktigt

en domstol med juristkollegial sammansättning ha de största förutsättningarna att komma fram till ett materiellt riktigt resultat. Då det som nämnts inte låter sig göra att utkristallisera sådana mål från de tidigare nämnda, bör sammansättningsfrågan bedömas på samma sätt för hela den kategori mål som nu diskuterats.

Utskottet vill i anslutning till det nu sagda även framhålla att tillgång till juristkollegial sammansättning i underrätterna är en förutsättning för att skapa ett processinstitut som kan erbjuda ett användbart alternativ till skiljemannaförfarandet. Detta är enligt utskottets mening ett ytterligare skäl att på viss del av tvistemålsområdet ha sådan sammansättning. Härtill kommer att, om man nu gjorde sådan ändring att denna sammansättning i de nuvarande rådhusrätterna skulle ersättas med nämndsammansättning, det torde vara en betydande risk att sådana mer ekonomiskt betydelsefulla och ofta invecklade mål, som f. n. kommer under rådhusrätternas prövning, i stället skulle komma att hänskjutas till skiljemän, dvs. ännu flera tvister än nu skulle kunna komma att undandras all offentlig insyn. Eftersom detta uppenbarligen inte är önskvärt, föreligger här ett starkt skäl för utskottet att ansluta sig till propositionen såvitt angår andra tvistemål än familjerättsmål.

På bl. a. nu anförda skäl anslöt sig utskottet till den i propositionen förordade lösningen av frågan om domförhetsreglerna i andra tvistemål än familjerättsmål. Frågan om domförhetsreglerna i dispositiva tvistemål kunde dock i framtiden komma att få övervägas på nytt.

Vad utskottet i nu aktuella delar hemställt bifölls av riksdagen.

Rättegången i tvistemål om mindre värden

Under förarbetena till lagen (1974:8) om rättegången i tvistemål om mindre värden övervägdes frågan om tingsrätts sammansättning vid handläggning av mål enligt den lagen. Som utgångspunkt borde enligt departementschefen gälla att den ensamdomarbehörighet som redan förelåg borde överges endast om mycket starka skäl talade för det (prop. 1973:87 s. 162). Beträffande frågan om nämnds medverkan i mål som skulle omfattas av den nya lagstiftningen anförde departementschefen bl. a. följande.

När det gäller frågan om nämndmedverkan vill jag erinra om att det som en viktig fördel med nämndsammansättningen brukar anföras att den möjliggör ett samspel mellan yrkesdomarens fackmässiga betraktelsesätt och nämndemännens synpunkter. Vidare brukar anföras bl. a. den synpunkten att deltagande av nämnd i rättskipningen är ägnad att stärka förtroendet för domstolarna. Som framhålls i promemorian har dessa synpunkter givetvis bärkraft även i detta sammanhang. Emellertid kan i stort sett samma invändningar riktas mot nämndsammansättningen som mot sammansättningen med tre lagfarna domare. I flertalet fall skulle en sammansättning med flera domare innebära en överorganisation. I ännu högre grad än när det gäller den juristkollegiala sammansättningen skulle nämndsammansättningen kunna leda till att avgörandena fördröjs. Målen skulle sålunda som regel få handläggas endast vissa dagar i veckan. Om ett mål först handlagts vid sammanträde med nämnd och därefter skriftligt skulle avgörandet fördröjas

på grund av att nämnden måste kallas till särskild överläggning. På grund härav anser jag att en sammansättning med lekmän inte bör väljas i förevarande sammanhang.

1972 års domarutredning

1972 års domarutredning har att utreda bl. a. frågorna om lekmanamedverkan i hovrätt och kammarrätt. I direktiven till domarutredningen anförde statsrådet Geijer bl. a. följande.

I domstolskommitténs förut nämnda betänkande Fullföljd av talan m. m. diskuterade kommittén även frågan om lekmannainslag i hovrätt. Tanken härpå avvisades av kommittén, som i första hand åberopade de praktiska svårigheter en sådan ordning skulle medföra. Under remissbehandlingen av betänkandet ansågs i allmänhet att nämnd inte borde införas i hovrätt. I några yttranden hävdades dock den motsatta uppfattningen. För egen del anförde jag i prop. 1971:45 beträffande dessa frågor att, även om ett lekmanainflytande i hovrätt inte är av samma betydelse som i underrätt, skäl kan anföras för en lekmanarepresentation även i hovrätt. Särskilt när det gäller val av påföljd och liknande frågor är det av värde att allmänt rådande värderingar bland medborgarna kommer till uttryck genom nämnden. Sådana frågor uppkommer även i hovrätt och det kan sägas ligga en viss motsättning i att den prövning som en gång gjorts under medverkan av lekmän därefter kan ändras av ett kollegium som består av uteslutande yrkesdomare. Denna synpunkt har giltighet också beträffande bevisvärderingen.

Vid dömandet i andra instans torde yrkesdomarens kunnande och erfarenhet ha särskild betydelse. Detta utesluter inte att det skulle vara värdefullt, om lekmannasynpunkter också fick göra sig gällande. De skäl som har anförts till förmån för lekmanainflytande i domstolarna är dock som jag framhållit förut mindre framträdande beträffande hovrätterna än när det gäller underrätterna. Vidare kan inte bestridas att åtskilliga praktiska svårigheter är förenade med att låta lekmän medverka i hovrätt. Det får ankomma på de sakkunniga att väga dessa omständigheter mot varandra. I sammanhanget bör också beaktas att intresset av att tillföra hovrätten erfarenheter från andra områden av samhällslivet genom införande av lekmanarepresentation kan te sig mindre tungt vägande, om hänsyn tas till den ändrade utformning av domarkarriär och domarrekrutering som kan bli resultatet av vad jag har anført i det föregående.

Stannar de sakkunniga för att föreslå deltagande av lekmän i rättskipningen även i hovrätt, synes en sådan ordning dock böra begränsas till vissa typer av avgöranden. Medverkan av lekmän i hovrätt bör i första hand komma i fråga vid rättskipningen i brottmål där en mera allvarlig påföljd kan komma i fråga. En annan kategori där lekmanamedverkan bör övervägas är familjemålen. Vårdnads- och umgängesfrågorna är exempel på spörsmål, som lämpar sig för avgörande under medverkan av lekmän. Det kan vidare finnas anledning att överväga, om lekmän bör deltaga endast i sådant avgörande av mål som sker vid huvudförhandling. Vad gäller frågan om antalet lekmän ligger nära till hands att vid sidan av de tre juristdomarna ha två lekmän. Dessa synes lämpligen kunna hämtas från den del av landet där hovrätten sammanträder. Eftersom hovrätt i stor utsträckning samman-

träder utom kansliorten åstadkoms med en sådan ordning att lekman-ledamöterna i allmänhet får lokal förankring i den landsdel från vilken målet kommer.

Domarutredningens betänkande avses bli framlagt under hösten 1974.

Ifrågasatt översyn av RB

Under senare år har frågan om en allmän översyn av rättegångsförfarandet aktualiserats i skilda sammanhang (se prop. 1973:87, JuU 1973:17 och 36). Enligt vad utskottet inhämtat pågår för närvarande inom justitiedepartementet en föreberedande undersökning rörande behovet och inriktningen av en allmän översyn av RB.

Remissyttranden

Utskottet har inhämtat yttranden över motionen från justitiekanslern (JK), Svea hovrätt, Svenska kommunförbundet, Sveriges advokatsamfund och Sveriges domareförbund. Hovrätten har bifogat av hovrätten införade yttranden från fyra nämndemannaföreningar vid tingsrätter under hovrätten.

Samtliga remissinstanser utom tre nämndemannaföreningar avstyrker bifall till motionen.

Efter en redogörelse för uttalanden av departementschefen och första lagutskottet under förarbetena till underrättsreformen uttalar JK att de av justitieministern till förmån för en juristkollegial sammansättning anförda skälen får anses fortfarande äga full giltighet. Sett ur rättsvårdens synpunkt torde ett juristkollegium enligt JK utgöra den bästa sammansättningsformen vid avgörandet av de tvistemål varom är fråga. Denna bedömning innefattar självfallet inte något förringande av de värden som lekmannadomarens livserfarenhet och kunnande ofta tillför rättskipningen uttalar JK. Den innebär endast ett konstaterande av att förhållandena inom ifrågavarande del av den dömande verksamheten oftast är sådana, att lekmannadomarens insatser inte kan komma till sin rätt. Anledningen härtill är enligt JK främst att detta dömande mestadels kräver juridiska insikter och en förmåga att behärska processmaterialet som rimligtvis inte kan förväntas av en lekmannadomare. Lekmannens bidrag till denna form av rättskipning blir därför enligt JK ofta av mindre värde. JK tillägger bl. a. följande.

Motionärerna nämner särskilt konsumentköplagen som exempel på lagstiftning vid vars tillämpning nämnd bör deltaga. Det är emellertid troligt att denna typ av mål i största utsträckning kommer att avgöras enligt lagen om rättegången i tvistemål om mindre värden, vilken träder i kraft den 1 juli 1974. Denna lag erbjuder nämligen ett snabbt, enkelt och billigt förfarande för avgörande av tvister företrädesvis rörande mindre värden, och tingsrätt består vid handläggning enligt lagen av en lagfaren domare. Det torde med hänsyn till de syften lagen är avsedd att tjäna inte komma i fråga att ändra dess domförhållningsregler.

På grund av det anförda anser JK tillräckliga skäl inte finnas för en sådan ändring av rättegångsbalken som motionärerna föreslår.

Svea hovrätt hänvisar i sitt avstyrkande yttrande till vad hovrätten i tidigare sammanhang anför i ämnet. Utskottet återger här följande synpunkter som hovrätten anför över domstolskommitténs betänkande (SOU 1963:56) Rådhusrätternas förstatligande.

»I diskussionen har ofta hänvisats till det förhållandet att sammansättningen lagfaren domare jämte nämnd visat sig värdefull och ändamålsenlig i brottmålsprocessen oaktat brottmål ej sällan är så invecklade och rättsligt svårbedömbara att de ställer höga krav på domarnas juridiska kunnande och erfarenhet. Detta förhållande skulle utgöra stöd för att denna sammansättningsform även vore ändamålsenlig för tvistemålen.

Det må dock framhållas, att en fundamental skillnad obestriddligen råder mellan brottmålen och tvistemålen. I brottmålet har åklagaren såsom representant för statsmakten att underställa domstolen en beskrivning av en påstådd gärning från en enskild medborgares sida. Det ankommer sedan på domstolen att i brottmålsprocessen avgöra dels om den tilltalade begått den åtalade gärningen och om i så fall denna faller in under något visst straffrättsligt lagbud, dels, för det fall att gärningen befinnas straffbar, vilken påföljd som bör inträda. Domstolens befattning med brottmålet följer således ett visst bestämt mönster, som går igen i alla sådana mål. Frågeställningarna - bevisfrågan, hänförligheten av gärningen under visst lagbud och straffmätningen - är i princip lättillgängliga även för den som ej är juridiskt skolad och ej besitter långvarig erfarenhet av dömande verksamhet. Lekmannen ges därför stora möjligheter att i brottmålsprocessen utnyttja sin egen livserfarenhet och sitt allmänna kunnande i rättsskipningen och därmed ge ett betydelsefullt bidrag i den dömande verksamheten. Därtill kommer, att allmänhetens förtroende för domstolarnas handhavande av den dömande makten i brottmålen icke torde kunna upprätthållas och kravet på insyn i denna verksamhet tillgodoses i ett demokratiskt samhälle på annat sätt än att lekmän deltagar i straffrättskipningen såsom domare vid sidan av lagfarna domare.

För tvistemålens del, varvid här främst avses de dispositiva tvistemålen av svårare beskaffenhet, ligger det väsentligen annorlunda till. Domstolen har i princip att skilja mellan mer eller mindre jämställda enskilda parter. De förhållanden, som tvistemålen rör, är ytterst skiftande och partens syfte med processen och hans sätt att föra sin talan kan variera i oändlighet. Dömandet kräver ej sällan stort juridiskt kunnande och stor erfarenhet samt därtill ett tidsödande förberedelsearbete, innefattande icke endast studier av litteratur, rättsfall och annat i målet förebragt material utan även ett ingående överblickande av målets problemställningar. Kravet på domarens rent intellektuella kapacitet är ofta betydande. Nu anförda omständigheter medför att lekmannen, som nödvändigtvis deltagar i rättegången under helt andra förutsättningar än den lagfarna domaren, får svårigheter att tillgodogöra sig huvudförhandlingen och sättes därigenom ofta ur stånd av rent praktiska skäl att ge sitt i och för sig betydelsefulla bidrag vid dömandet. Betydelsen av meningsutbytet i tvistemål mellan flera lagfarna domare kan vidare icke nog understrykas. Rättskipningen i dispositiva tvistemål är icke på långt när en primär allmänmedborgerlig angelägenhet i samma grad som brottmålsprocessen. Såsom grund för detta uttalande må endast hänvisas

till att det står parter fritt att hänskjuta avgörandet av sina tvister till av dem själva utsedda skiljemän, vilket också sker i största utsträckning. Vissa betydelsefulla typer av tvistemål kan förutsättas ligga helt utanför den erfarenhet, som nämndemän i gemen besitter. Detta gäller exempelvis sjörättsmål, patentmål, varumärkesmål och andra handelsmål, vilka vanligen förekommer vid storstädernas rådhusrätter men regelmässigt saknas vid häradsrätterna. Att i mål av denna och liknande art ersätta juristkollegiet med en ensam lagfaren domare jämte nämnd innebär otvivelaktigt ett avsevärt försvagande av domstolen, som icke står i överensstämmelse med den allmänt rådande uppfattningen rörande underrättens ställning, sådan denna uppfattning kommit till uttryck bland annat i direktiven för domstolskommittén.

Att anse juristkollegiet överlägset den ensamme lagfaren domaren jämte nämnd som sammansättningsform i vissa tvistemål bör icke uppfattas som uttryck för missaktning av nämndens roll i rättsskipningen eller av värdet för den dömande verksamheten av lekmanadomarens livserfarenhet och kunskaper. Hovrätten åsyftar blott att de förutsättningar under vilka lekmannen deltar i tvistemålsrättsskipningen icke är sådana, att hans insats kan komma till sin rätt. Ställs man inför alternativet att välja mellan juristkollegium och nämndsammansättning för de kvalificerade dispositiva tvistemålen måste därför enligt hovrättens mening den förra sammansättningsformen i rättsvårdens intresse ges obetingat företräde.»

Vad angår de i motionen särskilt berörda konsumenttvisterna erinrar hovrätten i sitt remissyttrande till utskottet om att mål därom, enligt lagen om rättegången i tvistemål om mindre värden, fr. o. m. 1.7.1974 i stor utsträckning kommer att i tingsrätt handläggas av *en* lagfaren domare. Särskild anledning att anta att för bedömning av konsumenttvister i övrigt medverkan av icke lagfarna domare skulle vara erforderlig synes enligt hovrättens mening icke föreligga.

Nämndemannaföreningen i Stockholm uttalar att föreningen ställer sig positiv till motionärernas grundinställning.

Nämndemannaföreningen vid Södertörns och Handens tingsrätter uttalar i sitt tillstyrkande yttrande att nämnddeltagandet bör ses som ett tillgodo-seende av allmänhetens krav och förtroende för rättsskipningen samt understryker att lekmanadeltagande i rättsskipningen har gamla traditioner i vårt land.

Föreningen kan inte se någon väsentlig skillnad mellan handläggningen av brottmål, familjerättsmål och tvistemål. De juridiska aspekterna i vissa tvistemål kan givetvis vara av ytterst svår beskaffenhet, men därom vill nämndemannaföreningen icke uttala sig. Arbetsmaterialet i större tvistemål är – uttalar föreningen – i allmänhet alltför komplicerat för en lekman att sätta sig in i. I likhet med vad som redan nu sker vid länsrätt m. fl. instanser kan tjänstgörande nämndemän enligt föreningen förse med stämningensansökan och en promemoria med de väsentligaste punkterna i målet för att på så sätt få möjlighet att i förväg sätta sig in i ärendet. Föreningen uttalar vidare bl. a. att den inte känner till några negativa erfarenheter av nämnds deltagande i de tvistemål där nämnd enligt gällande bestämmelser

skall medverka.

Uppsala nämndemannaförening uttalar att föreningen i princip-tillstyrker motionen "men framhåller att lekmanamedverkan vid huvudförhandling i tvistemål ej bör fattas generellt utan förbehållas tvistemål där lekmännens sakkunskap bedöms vara av betydelse för ärendets allsidiga belysning".

Örebro nämndemannaförening uttalar i sitt avstyrkande yttrande att tvistemål oftast är av utpräglat juridisk natur. Både målens karaktär och de former under vilka de avgörs talar enligt föreningens mening för den nu gällande ordningen. Erfarenheter visar även, fortsätter föreningen, att handläggningen av dessa mål kräver betydande juridiska insikter och att här mera sällan är fråga om mål av omdömeskaraktär. Föreningen finner det därför riktigt med den reform som genomfördes 1971 och som nu tillämpas vid alla tingsrätter. Föreningen kan inte dela motionärernas uppfattning att den aktualiserade frågan berör demokratin i vårt samhälle.

Svenska kommunförbundet anser att underrättsreformen ännu verkat under så kort tid att erfarenheterna inte kan anses ge underlag för en så pass ingripande omorganisation av underrätterna som motionärernas förslag skulle medföra. Med hänsyn därtill synes motionen enligt förbundet icke nu böra föranleda någon riksdagens åtgärd.

Advokatsamfundet uttalar i sitt avstyrkande yttrande som sin bestämda uppfattning att, sedan de nu gällande domförhetsreglerna infördes, intet förekommit som tyder på att det finns anledning att ändra dem på sätt motionärerna föreslår. Det är tvärtom samfundets uppfattning att de gällande reglerna om juristkollegial sammansättning är till gagn för rättskipningen. Samfundet uttalar vidare bl. a. att de allmänna värderingar som ligger till grund för lagstiftningen finns redovisade i förarbetena till lagstiftningen, i kommentarer och i rättsfall som lagfarna domare måste läsa och sätta sig in i för att kunna utöva sitt yrke. Den lagfarna domaren har enligt samfundet självfallet helt andra och bättre möjligheter därtill än lekmannen.

Sveriges domareförbund anför att den sammansättningsform vid särskild huvudförhandling i tvistemål liksom i domstolsärenden som efter riksdagens beslut nu består i något mer än tre år får anses som en kompromiss mellan åsikter, för vilka bärande skäl kan anföras. För att redan efter så kort tid vidta åtgärder för ändring av domförhetsreglerna i tvistemål torde enligt förbundet erfordras skäl av särskild styrka. Enligt förbundets mening föreligger icke sådana skäl. Vad beträffar rättegången i tvistemål om mindre värden uttalar förbundet att den reglering av rättens domförhet som givits i den nya lagstiftningen om rättegången i dylika mål i sin mån återspeglar statsmakternas ståndpunkt så sent som 1973 beträffande frågan om nämnds medverkan i tvistemål. Förbundet tillägger att det är att förvänta att RB i sin helhet snart blir föremål för översyn. Även detta förhållande leder förbundet till uppfattningen att ändring i RB inte nu synes vara att tillråda.

På grund av det anförda avstyrker förbundet bifall till motionen.

Utskottet

I detta betänkande behandlas frågan om tingsrätts sammansättning vid särskild huvudförhandling i tvistemål. Enligt den i samband med underrettsreformen den 1 januari 1971 införda ordningen är tingsrätt i tvistemål domför med tre–fyra lagfarna domare. Beträffande familjerättsmål gäller dock att rätten skall ha samma sammansättning som i brottmål, dvs. en lagfaren domare och nämnd.

I motionen 1974:637 framställs yrkande av innebörd att riksdagen hos Kungl. Maj:t skall anhålla om sådan lagändring att sammansättningen med en lagfaren domare och nämnd skall gälla vid huvudförhandling i samtliga typer av tvistemål. Till stöd för yrkandet åberopar motionärerna bl. a. traditionsskäl och vikten av att de värderingar som råder i samhället på t. ex. konsumentpolitikens område kommer till uttryck i domstolarna genom nämnds medverkan i dömandet.

Till en början vill utskottet framhålla att motionsspörsmålet har avseende på ett reellt sett mycket litet antal tvistemål. På grund av skilda bestämmelser föreligger nämligen beträffande de egentliga civilmålen, som motionen tar sikte på, liksom beträffande övriga tvistemål en mycket vidsträckt ensamdomarbehörighet. Tingsrätt är sålunda domför med en lagfaren domare vid måls avgörande utan huvudförhandling, vid annan handläggning, som ej sker vid huvudförhandling eller syn, och vid huvudförhandling som hålls i förenklad form. Också vid handläggning av mål enligt lagen om rättegången i tvistemål om mindre värden består tingsrätt av en lagfaren domare. I första instans förekommer därför i tvistemål i praktiken flerdomarmedverkan – i form av juristkollegium eller nämnd – i tämligen begränsad utsträckning. Det kan tilläggas att av de tvistemål som mot slutet av 1960-talet avgjordes i sådan sammansättning utgjorde familjerättsmålen omkring 40 procent.

I fråga om lekmannadeltagande i rättskipningen vill utskottet uttala sin anslutning till de huvudtankar som bär upp motionsyrkandet. Enligt utskottets mening måste sålunda nämnddeltagandet i rättskipningen anses ha stor betydelse för allmänhetens förtroende för domstolarna samtidigt som det tillgodoser intresset av att lekmannasynpunkter och allmänt rådande värderingar bland medborgarna kommer till uttryck vid målens prövning. En viktig fördel med nämnddeltagande i allmänhet är enligt utskottets mening också att det möjliggör ett berikande samspel mellan yrkesdomarens juridiska sakkunskap och nämndemännens synpunkter. Argument av denna art var också vägledande då det i samband med genomförandet av underrettsreformen gavs utrymme för ett ökat lekmannainflytande inom tvistemålsrättskipningen. De har också återkommit bl. a. i direktiven för en utredning av frågan om lekmanamedverkan i hovrätt och kammarrätt samt i lagstiftningen om rättegång i tvistemål om mindre värden. I de nu nämnda sammanhangen har emellertid mot de synpunkter som talar för ett nämnd-

deltagande fått vägas skäl som talar för en annan ordning. Belysande för de frågeställningar som möter är enligt utskottet de överväganden som i samband med underrättsreformen gjordes vid riksdagsbehandlingen när det var fråga om att för de egentliga civilmålens del välja mellan juristkollegial sammansättning, som gällde för rådhusrätterna, och sammansättning med en lagfaren domare jämte nämnd, som gällde för häradsrätterna. Första lagutskottet anförde i sitt av riksdagen i denna del godkända betänkande, att man vid sidan av de mål i vilka nämndsammansättning i och för sig kan vara lämplig har att räkna med mål av en annan karaktär, nämligen sådana som är komplicerade i rättsligt avseende eller erbjuder ett invecklat processmaterial som det krävs speciell erfarenhet och träning för att tränga in i och bedöma. När det gällde mål av denna karaktär måste enligt första lagutskottet otvivelaktigt en domstol med juristkollegial sammansättning ha de största förutsättningarna att komma fram till ett materiellt riktigt resultat. Bl. a. det nu anförda resonemanget ledde riksdagen till att i fråga om de egentliga civilmålen stanna för den sammansättningsform med juristkollegium vid särskild huvudförhandling i tingsrätt, som varit rådande sedan den 1 januari 1971.

Vid ställningstagande till motionsspörsmålet, dvs. frågan huruvida nu bör övervägas ändrad lagstiftning rörande tingsrätts sammansättning vid särskild huvudförhandling i egentliga civilmål, känner utskottet viss tveksamhet bl. a. på grund därav att den gällande ordningen tillämpats under så kort tid att erfarenheterna inte berättigar till några bestämda slutsatser. Även om utskottet – i likhet med första lagutskottet – gärna vill understryka den betydelse nämnddeltagandet i rättskipningen måste antas ha för allmänhetens förtroende för domstolarna liksom värdet av att lekmannasynpunkter kommer till uttryck vid målens prövning, måste enligt utskottets mening också beaktas de skäl som talar för ett bibehållande av juristkollegial sammansättning i det begränsade antal mål det här är fråga om. Som framgår av flertalet av de yttranden utskottet inhämtat över motionen anses de vid underrättsreformen anförda skälen för sådan sammansättning i allt väsentligt fortfarande äga bärkraft. Härvidlag bör enligt utskottets mening beaktas att tillgången till juristkollegial sammansättning i underrätterna, vilken f. ö. liksom nämndsammansättningen har gammal hävd i svenskt rättsliv, har ansetts vara en av förutsättningarna för att domstolsförfarandet skall utgöra ett realistiskt alternativ till skiljemannaförfarande.

Det nu anförda leder utskottet till uppfattningen att det f. n. inte finns anledning för riksdagen att göra en framställning till Kungl. Maj:t i det syfte motionärerna uttalat sig för. En sådan meningssyttring från riksdagens sida framstår inte heller som särskilt påkallad om man beaktar att en undersökning rörande behovet och inriktningen av en allmän översyn av rättegångsbalken f. n. pågår inom justitiedepartementet.

Utskottet avstyrker således bifall till motionen.
Utskottet hemställer
att riksdagen avslår motionen 1974:637.

Stockholm den 29 oktober 1974

På justitieutskottets vägnar
ASTRID KRISTENSSON

Närvarande: fru Kristensson (m), fröken Mattson (s), herrar Polstam (c), Johansson i Växjö (c), Jönsson i Malmö (s), Nygren (s), fru Bergander (s), herrar Nilsson i Visby (s), Fransson (c), Lövenborg (vpk), fru Wiklund (c), fru André (c), fru Andersson i Kumla (s), herr Petersson i Röstånga (fp) och fru Lindquist (m).

Särskilt yttrande

av herr Lövenborg (vpk):

Vid ställningstagande till frågan om nu bör ävervägas ändrad lagstiftning rörande tingsrätts sammansättning vid särskild huvudförhandling i egentliga civilmål bör enligt min mening i högre grad än vad utskottet gjort beaktas den stora betydelse från demokratisk synpunkt som ett vidgat lekmanndeltagande i rättskipningen har. Med hänsyn till att motionsspörsmålet får förutsättas bli upptaget till behandling i samband med den kommande översynen av rättegångsbalken saknas emellertid skäl för riksdagen till någon åtgärd i anledning av motionen.

